

دانش و پژوهش

دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)

علوم تربیتی و روان‌شناسی

شمارهٔ دهم - زمستان ۱۳۸۰

صص ۶۳-۷۶

بررسی تأثیر یک برنامهٔ آموزش پیشگیری از اعتیاد بر روی عزت نفس،

نگرش و آگاهی نوجوانان در مورد سوء مصرف مواد مخدر

محمد حسین یارمحمدیان^۱ - صغری قادری دهکردی^۲

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی تأثیر آموزش پیشگیری از اعتیاد بر روی آگاهی و نگرش نوجوانان (مقطع راهنمایی) شهرکرد با استفاده از طرح تحقیق نیمه تجربی پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه گواه و آزمایش انجام شده است. دو مدرسهٔ راهنمایی از بین مدارس راهنمایی دخترانهٔ شهرکرد که به نظر می‌رسید از نظر موقعیت اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی مشابه هستند (به منظور بررسی متغیرهای مزاحم) انتخاب و از بین کلاسهای این دو مدرسه، دو کلاس به صورت تصادفی به عنوان گروه گواه و آزمایش انتخاب شدند. تحلیل کوواریانس ویژگیهای جمعیت‌شناختی به منظور کنترل هم‌تا بودن گروهها تفاوت معناداری در هیچ یک از گروهها نشان نداد. دو گروه گواه و آزمایش در پیش‌آزمون و پس‌آزمون سنجش میزان آگاهی و نگرش نسبت به عوارض مصرف مواد مخدر، همچنین آزمون عزت نفس کوپراسمیت شرکت

نمودند، لیکن آموزش پیشگیری که شامل دو ماه آموزش و هر هفته ۱/۵ ساعت بود، فقط در مورد گروه آزمایش اجرا شد. روش استفاده شده در جلسات آموزش گروهی، روش آموزش با استفاده از نمایش فیلم و عکس، سخنرانی و تلفیقی از روشهای بحث و تبادل نظر دو طرفه بین مدرس و دانش آموزان و خود دانش آموزان بود. در این مرحله علاوه بر جلسات آموزش پیش دانسته‌های دانش آموزان مورد سنجش قرار گرفت. ۲ جلسه بحث و تبادل نظر در مورد مواد مخدر، انواع آن و مضراتی که ممکن است مصرف این مواد به دنبال داشته باشد. ۱ جلسه مختص به نمایش عکس به منظور ارائه تصویر انواع مواد مخدر و مضرات مصرف هر کدام از این مواد بر روی فرد معتاد اختصاص داده شد. در جلسه ششم از شیوه نمایش فیلم و معضلاتی که فرد معتاد با آن دست به گریبان است استفاده شد، همچنین دلایل افزایش اعتیاد به بحث گذاشته شد و در جلسه هفتم به منظور افزایش اعتماد به نفس در دانش آموزان برخورد با آلام، دردها و ناراحتی‌ها به بحث و تبادل نظر گذاشته شد. در آخرین جلسه آموزش، از کل دوره آموزش جمع‌بندی و نتیجه‌گیری شد. روشهای آماری به کار گرفته شده در پژوهش، شامل آزمون T با دو گروه مستقل، آزمون T همبسته و تحلیل واریانس بود.

نتایج حاصل تأثیر آموزش بر روی نگرش و آگاهی دانش آموزان و همچنین افزایش عزت نفس گروه آزمایش را نشان داد.

مقدمه

یکی از مهلک‌ترین و خطرناک‌ترین پدیده‌ها که نسل بشر، به‌خصوص جوانان و دانش آموزان را در معرض سقوط و انحطاط روانی، اخلاقی و جسمی قرار می‌دهد و سلامت فرد و جامعه را به خطر می‌اندازد، سوء مصرف مواد مخدر (تریاک، هروئین و...) می‌باشد. اعتیاد امروزه صرفاً مشکل معتادان نیست، بلکه مشکل جامعه است و سلامت همه افراد جامعه را به خطر انداخته است. اعتیاد به مواد مخدر، یکی از معضلات بهداشتی، روانی و اجتماعی جهان امروز است.

بررسیهای اخیر نشان می‌دهد که بعد از چندین سال افول، مصرف مواد مخدر در میان نوجوانان در دهه ۱۹۹۰ افزایش یافته و مصرف الکل و تنباکو (سیگار) نیز به صورت غیرقابل قبولی بالا رفته است (وینترز، ۱۹۹۷).

فقر مالی و اقتصادی، نابرابریهای اجتماعی، وجود رفاه اقتصادی که خود ریشه و انگیزه بسیاری از آلودگیهاست، بیکاری، شغل‌های شبانه و عدم توزیع عادلانه ثروت در جامعه، همه از عواملی است که جوانان را به اعتیاد سوق می‌دهد و تولیدکنندگان مواد مخدر تلاش می‌کنند تا توزیع کنندگان را از این‌گونه افراد انتخاب کنند (قلی‌زاده، ۱۳۷۸). بدیهی است گسترش این روند تیشه به ریشه بنیادهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی یک جامعه می‌زند و در نهایت آن را به انحطاط می‌کشاند، بنابراین مسأله اعتیاد به مواد مخدر نه فقط یک مشکل عمده اجتماعی است، بلکه منشأ وقوع بسیاری از جرایم مانند قتل، تجاوز، سرقت، بزهکاری و فروپاشی خانواده‌ها، ناشی از مصرف مواد مخدر است.

دادن آگاهی به فرد، خانواده و اجتماع و بیان عواقب دردناک و فاجعه‌آفرین و تلخ اعتیاد برای دانش‌آموزان در مدرسه به‌عنوان مهمترین عامل پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر رشد شخصیت فرد پس از خانواده است. ایجاد تعلیم و تربیت صحیح و پرورش تمامی شخصیت فرد در مدرسه و تأمین بهداشت روانی به‌منظور تحویل انسان سالم و مؤمن و خلاق و مفید به جامعه می‌تواند سرلوحه اهداف آموزش و پرورش باشد.

بی‌توجهی نسبت به نیازهای دانش‌آموزان، نداشتن مدیریت صحیح و مریانی که به مسائل و مشکلات نوجوانان و جوانان آگاهی داشته و با آنان درگیر شوند، نیز می‌تواند از عوامل سوق‌دهنده باشد. همچنین عدم وجود یا کمبود برنامه‌ها یا مجلات آموزشی که مطابق با نیازهای کودکان و جوانان باشد یا برعکس وجود فیلم‌ها و برنامه‌ها و مطبوعاتی که برای کودکان و نوجوانان منحرف کننده باشد نیز از عوامل مشکل‌آفرین است (اورنگ، ۱۳۷۰، ص ۱۰۶).

با توجه به وسعت دامنه ارتباط اعتیاد با سایر متغیرهای اساسی نظیر آگاهی نداشتن از عوارض مصرف مواد مخدر، نگرش مثبت به مواد مخدر و... نقش کلیدی آموزش و لزوم مطالعه و به‌کارگیری شیوه‌های آموزشی در نوجوانان آشکار می‌گردد. تحقیقات نشان می‌دهد دانش‌آموزان از عوارض ابتلای به مواد مخدر آگاهی کافی ندارند. ۴۹ درصد معتادان در گروه سنی ۲۹-۲۰ سال هستند، ۳۳/۵ درصد تحصیلات در مقطع ابتدایی دارند و تحصیلات والدین آنها ۴۴/۵ درصد در مقطع ابتدایی است و مادران ۵۴/۵ درصد از آنها بی‌سواد هستند.

همچنین در تحقیق دیگری شناخت انگیزه‌های دانشجویان در روی آوردن به مواد مخدر نشان داد، نداشتن آگاهی خانواده نسبت به اعمال و رفتار دانشجویان در خارج از خانه یکی از عوامل به وجود آورنده فاصله بین آنها و باعث سوق دادن به کجروی می‌شود (نشان، ۱۳۷۳؛ موسوی، ۱۳۷۵).

هدف پژوهش حاضر افزایش آگاهی و تغییر نگرش و تقویت عزت نفس نوجوانان با استفاده از شیوه آموزشی مناسب است، بنابراین به بررسی تأثیر آموزش گروهی بر افزایش عزت نفس، بالا رفتن آگاهی و تغییر نگرش نسبت به مواد مخدر می‌پردازیم.

برای نیل به این مقصود، پژوهشگر به مطالعه منابع و متون مختلف در رابطه با دلایل اعتیاد، عوارض ناشی از مصرف مواد، انواع مواد مخدر و... به زبان انگلیسی و فارسی پرداخته و با تلفیق شیوه‌های آموزشی متفاوت به شیوه آموزشی جدید دست یافته است. انگیزه پژوهشگر از جست‌وجو و کاربرد این روش بررسی نقش آموزش در بالا بردن آگاهی، تغییر نگرش به منظور ایجاد نفرت از مصرف مواد مخدر و افزایش عزت نفس به منظور مقابله با مشکلات و اتخاذ تصمیم مناسب می‌باشد.

مطالعاتی که درباره اعتیاد و دلایل اعتیاد انجام گرفته، نشان می‌دهد که دوست ناباب، پدر و مادر، خواهر و برادر معتاد، اقوام نزدیک معتاد و پدر بزرگ و مادر بزرگ معتاد از عوامل مؤثر بر اعتیاد نوجوانان است (رضایی‌زاده ۱۳۷۲؛ احمدی ۱۳۷۴؛ موسوی ۱۳۷۵؛ شایسته ۱۳۷۵؛ لیاقت ۱۳۷۵).

اعتیاد افراد خانواده، به خصوص پدر بر نقش حمایتی خانواده تأثیر می‌گذارد و موجب اختلاف در عملکرد خانواده می‌شود و روابط بین اعضای خانواده را مختل می‌کند، در نقش و انتظارات اختلال ایجاد می‌کند و آسیب‌های فراوانی بر پیکر خانواده وارد می‌نماید (آقابخش، ۱۳۷۶).

پژوهش ویلز و کلری (۱۹۹۶) نشان می‌دهد که روابط و حمایت‌های والدین چگونه بر مصرف مواد مخدر در سنین نوجوانی تأثیر می‌گذارد. حمایت‌های عاطفی، رابطه معکوسی با مصرف مواد و موانع و عوامل فشارآور تأثیر متقابلی بر مصرف مواد دارند.

همچنین تحقیقات نشان می‌دهد، بیشتر افرادی که به مصرف مواد گرایش پیدا می‌کنند از سطح سواد پایینی برخوردارند چون این افراد از عوارض و عواقب اعتیاد اطلاعی ندارند، این عدم آگاهی آنها را به سمت مصرف این مواد سوق می‌دهد (موسوی ۱۳۷۵، نادری ۱۳۶۴، شایسته ۱۳۷۵).

هر گاه در امر مبارزه با مواد مخدر به پیشگیری از جنبه ارشاد و آگاهی دادن بنگریم، چه بسا با ارتقای آگاهی بتوان مصرف مواد را محدود کرد. بدین منظور فعالیتهای فرهنگی در زمره فعالیتهای پیشگیری محسوب می‌شوند (لوپز ۱۹۷۶، وست ۱۹۷۶، وزارت دفاع آمریکا ۱۹۷۸، توستی ۱۹۹۱، مارلین ۱۹۹۲) همچنین نتایج تحقیقات نشان داد که بین میزان آگاهی و شناخت عوارض مصرف مواد و تحصیلات رابطه معکوس وجود دارد (مدنی، ۱۳۷۰).

روش تحقیق و طرح پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ نوع اطلاعات و دانش به دست آمده، پژوهشی کاربردی است و از لحاظ روش تحقیق نیز مبتنی بر روش تحقیق شبه تجربی (آزمایشی) می‌باشد. در این تحقیق طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون با دو گروه اجرا شده است.

جدول ۱- طرح آزمون مقدماتی و نهایی با گروه شاهد و استفاده از گزینش تصادفی

گروه	آزمون مقدماتی	متغیر مستقل	آزمون نهایی
آزمایش	T _۱	X	T _۲
گواه	T _۲	-	T _۲

همان‌طور که از جدول ۱ پیداست، در این طرح تجربی، محقق با دو گروه آزمودنی مواجه است که بر اساس گزینش تصادفی انتخاب شده‌اند و با همین نوع گزینش، به دو گروه تجربی و شاهد تقسیم شده‌اند. محقق، گروه تجربی را به مدت معین که بستگی به هدف محقق دارد، در معرض نفوذ اثر متغیر مستقل X (برای مثال یک دوره آموزش پیشگیری از اعتیاد) قرار می‌دهد، در حالی که گروه شاهد را از نفوذ اثر این

متغیر ویژه مصون نگه می‌دارد. البته، محقق در اولین مرحله از این پژوهش، از هر گروه، آزمون مقدماتی به عمل می‌آورد و در خاتمه نیز، آزمون نهایی مشابهی با این دو گروه اجرا می‌کند.

در این طرح تجربی، محقق می‌تواند با استفاده از گروه شاهد که تجارب مشابهی غیر از تجربه اثر متغیر مستقل بازنگر در موقعیت تحقیق، با گروه تجربی دارد، مقایسه‌ای میان تفاوت میانگین نمرات آزمون نهایی و مقدماتی در گروه تجربی. تفاوت میانگین نمرات آزمون نهایی و مقدماتی در گروه شاهد را به عمل آورد. همچنین، به علت گزینش تصادفی آزمون در این طرح تجربی، دو گروه نسبتاً برابر (از نظر ویژگیهای آزمودنی شرکت‌کننده) در اختیار محقق است، بنابراین او می‌تواند مقایسه‌ای میان میانگین نمرات آزمودنی‌های مقدماتی و نیز میان میانگین نمرات آزمودنی‌های نهایی در دو گروه به عمل آورد.

حجم نمونه و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری کلیه دانش‌آموزان مقطع سوم راهنمایی شهرستان شهرکرد بالغ بر ۱۱۹۸۶ نفر (طبق آمار سال تحصیلی ۷۹-۷۸) که از بین دانش‌آموزان دو کلاس (۶۶ نفر) به صورت تصادفی از بین دو مدرسه با ویژگیهای تقریباً مشابه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی انتخاب شدند. یک کلاس با ۳۲ دانش‌آموز در گروه گواه و کلاس دیگر با ۳۴ دانش‌آموز به گروه آزمایش اختصاص داده شد. هر دو گروه آزمایش و گواه در پیش‌آزمون و پس‌آزمون سنجش نگرش و آگاهی نسبت به عوارض مصرف مواد مخدر و عزت نفس شرکت کرده‌اند، لیکن آموزش پیشگیری فقط در مورد گروه آزمایش اجرا شد. در این پژوهش ابزار تحقیق عبارت بود از، پرسشنامه محقق ساخته سنجش نگرش و آگاهی نسبت به عوارض مصرف مواد مخدر، پرسشنامه جمعیت‌شناختی و برگزیده‌ای از سؤالات کوپر اسمیت به منظور سنجش عزت نفس دانش‌آموزان که به ترتیب بالغ بر ۴۳، ۱۴ و ۳۳ جمعاً ۹۰ سؤال می‌باشد. این پرسشنامه در دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون استفاده شد. ضریب پایایی آزمون‌ها به ترتیب، در مقیاسهای سنجش نگرش دانش‌آموزان نسبت به عوارض روحی، روانی و... برابر با ۸۳ درصد و در مقیاسهای

سنجش آگاهی و عزت نفس، ضریب دو نیمه یا تنصیف هر کدام برابر ۷۸ درصد و ۷۶ درصد بوده است. به منظور تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق از روش آزمون T با دو گروه مستقل، آزمون T همبسته و تحلیل واریانس به منظور بررسی همتا بودن گروهها استفاده شده است.

روش اجرای آموزش پیشگیری

برابر با دستورالعمل از آزمودنی‌ها، خواسته شد به منظور سنجش نگرش و آگاهی آنان نسبت به مواد مخدر و عوارض ناشی از مصرف آن در یک امتحان پیش‌آزمون شرکت کنند. بعد از گذشت دو هفته یکی از گروهها به طور تصادفی به عنوان گروه گواه و گروه دیگر به عنوان گروه آزمایش انتخاب و برنامه آموزشی که شامل ده طرح درس بود به عنوان متغیر مستقل، اعمال شد. بعد از طی یک دوره آموزش دو ماهه و هر هفته ۱/۵ ساعت از آزمودنی‌های هر گروه خواسته شد که در یک امتحان پس‌آزمون شرکت کنند، از مقایسه میانگین نمرات دو گروه گواه و آزمایش میزان تأثیر برنامه آموزشی پیشنهادی بر آگاهی و تغییر نگرش دانش‌آموزان مشخص شد.

عناوین ۱۰ طرح درس تدوین شده برای اجرای آموزش عبارت بود از:

- ۱- تاریخچه مصرف مواد مخدر در ایران.
- ۲- انواع مواد مخدر.
- ۳- سبب‌شناسی اعتیاد.
- ۴- نشانه‌های اولیه ناشی از مصرف مواد مخدر.
- ۵- عوارض ناشی از مصرف طولانی مواد مخدر.
- ۶- ایجاد نگرش منفی نسبت به استعمال مواد مخدر و تغییر نگرش دانش‌آموزان نسبت به معتادان.
- ۷- نحوه دوست‌یابی سالم.
- ۸- نحوه مقابله با فشارهای گروه همسالان.
- ۹- نحوه برخورد با والدین.
- ۱۰- نحوه برخورد با آلام، دردها و ناراحتی‌ها.

یافته‌های تحقیق

ویژگیهای گروه نمونه که شامل تعداد افراد گروههای گواه و آزمایش می‌باشند، در جدول ۲ آورده شده است. میانگین نمرات آگاهی نسبت به عوارض مصرف مواد مخدر در پیش‌آزمون و پس‌آزمون گروه گواه و آزمایش در جدول ۳ و میانگین نمرات نگرش نسبت به عوارض اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در پیش‌آزمون و پس‌آزمون گروه گواه و آزمایش در جدول ۴ نمایش داده شده است. جدول شماره ۵ مقایسه میانگین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در گروه گواه و جدول شماره ۶ مقایسه میزان نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در گروه آزمایش را نشان می‌دهد. لازم به توضیح است، کلیه عواملی که می‌تواند در متغیر وابسته اثر بگذارد، سن، جنس، میزان تحصیلات والدین، رتبه تولد در خانواده و میزان درآمد والدین همگون شده‌اند، زیرا تحلیل واریانس به پژوهشگر این امکان را می‌دهد که گروههای مورد مطالعه خود را از لحاظ تأثیر این‌گونه متغیرها معادل و همگون سازد.

جدول ۲- تعداد افراد گروههای گواه و آزمایش

گروهها	تعداد	فراوانی
گواه	۳۲	۴۸/۵
آزمایش	۳۴	۵۱/۵
جمع	۶۶	۱۰۰

گروه نمونه شامل ۶۶ دانش‌آموز که یک کلاس به صورت تصادفی با ۳۲ دانش‌آموز به گروه گواه و کلاس دیگر که ۳۴ دانش‌آموز داشت به عنوان گروه آزمایش در نظر گرفته شده بود.

از نظر فراوانی ۴۸/۵ درصد به گروه گواه تعلق داشت و ۵۱/۵ درصد گروه آزمایش را تشکیل می‌داد.

جدول ۳- میانگین نمرات آگاهی نسبت به عوارض مصرف مواد مخدر در پیش‌آزمون و پس‌آزمون گروه گواه و آزمایش

گروهها	پیش‌آزمون	پس‌آزمون
گواه	۲/۲۶	۲/۶۵
آزمایش	۲/۶۷	۴/۰۵
T	۱/۱۶	۶/۴۴

میانگین نمرات گروه گواه از پیش‌آزمون و پس‌آزمون تفاوت معنی‌داری را نشان نمی‌دهد. میانگین نمرات گروه آزمایش در پیش‌آزمون از ۲/۶۷ به ۴/۰۵ افزایش یافته است که این می‌تواند نشان‌دهنده تأثیر آموزش بر روی آگاهی گروه آزمایش باشد.

جدول ۴- میانگین نمرات نگرش نسبت به عوارض اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در پیش‌آزمون و پس‌آزمون گروه گواه و آزمایش

گروهها	پیش‌آزمون	پس‌آزمون
گواه	۲/۹۹	۳/۲۶
آزمایش	۳/۱۷	۳/۸۶
T	۱/۱۱	۳/۵۶

بررسی میانگین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در دو گروه گواه و آزمایش نسبت به عوارض اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی نشان می‌دهد در گروه آزمایش میانگین نمرات از ۳/۱۷ بعد از اعمال متغیر مستقل به ۳/۸۶ افزایش یافته که نشان‌دهنده تأثیر مستقل بر روی متغیر وابسته است.

جدول ۵- مقایسه میانگین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در گروه گواه

P	T	پس‌آزمون		پیش‌آزمون		
		S	X	S	X	
۰/۸۱۸	۰/۲۳	۰/۵۵۱	۲/۸۷	۰/۵۵۳	۲/۴۸	عوارض روانی
۰/۲۲۰	۱/۲۵	۰/۸۹۴	۳/۲۶	۰/۷۰۳	۲/۹۹	اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی
۰/۹۴۸	۰/۰۷	۰/۹۶۶	۳/۳۵	۰/۷۱۳	۳/۳۷	مهارت‌های اجتماعی

$$P < 0/05$$

از مقایسه میانگین نمرات گروه گواه در پیش‌آزمون و پس‌آزمون می‌توان نتیجه گرفت که تغییر چندانی به وجود نیامده و فرضیه ۲ مبنی بر «بین میانگین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون نسبت به عوارض روانی، اجتماعی و... در گروه گواه تفاوت وجود دارد» رد می‌شود.

جدول ۶- مقایسه میانگین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در گروه آزمایش

P	T	پس‌آزمون		پیش‌آزمون		
		S	X	S	X	
۰/۰۰	۴/۲۵	۰/۳۲۹	۳/۲۹	۰/۴۶۷	۲/۸۶	عوارض روانی
۰/۰۰	۵/۲۷	۰/۴۰۶	۳/۸۳	۰/۶۳۳	۳/۱۷	اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی
۰/۰۴۷	۲/۰۷	۰/۲۳۵	۳/۸۰	۰/۵۴۸	۳/۵۷	مهارت‌های اجتماعی

$$P = 0$$

نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد در میانگین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون گروه آزمایش تفاوت معنی‌داری وجود دارد و نشان‌دهنده تأثیر آموزش بر روی گروه آزمایش است.

بحث و نتیجه گیری

نتیجه تحقیق کنونی از نظر آماری بیان‌کننده افزایش قابل ملاحظه و معنی‌داری در بالا رفتن آگاهی و تغییر نگرش دختران نوجوان بعد از طی دوره آموزشی است (جدول ۳، ۴، ۵ و ۶). این نتیجه با تحقیقات نسبتاً مشابهی که در زمینه تأثیر آموزش بر افزایش آگاهی و تغییر نگرش نسبت به عوارض مصرف مواد مخدر انجام شده همسو است. (اخلاقی بوزانی ۱۳۷۵، یارمحمدیان ۱۳۷۸، لویز ۱۹۷۶، وست ۱۹۷۶، وزارت دفاع آمریکا ۱۹۷۸، توستی ۱۹۹۱، ماریلین ۱۹۹۲) البته باید در نظر داشت که روش آموزشی حاضر یک روش جدید است که با شرایط گروه آموزشی قابل تغییر است. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد تغییر در میزان آگاهی و نگرش در گروه آزمایش در مقایسه با گروه گواه بعد از طی دوره آموزشی به وجود آمده است. باید باور داشته باشیم که آموزش در امر پیشگیری از مصرف مواد مخدر از اهمیت بسزایی برخوردار است، مشروط بر اینکه در هر برنامه آموزشی اول اهداف مشخص شده باشد و (کریس ۱۹۹۵) به دنبال آن محتوای آموزشی متناسب با وضعیت و موقعیت فراگیران انتخاب و روشهای گوناگون مؤثر برای اجرا در نظر گرفته شود.

جدول ۲ حجم نمونه را نشان می‌دهد، ۴۸/۵ درصد از دانش‌آموزان در گروه گواه ۵۱/۵ درصد در گروه آزمایش قرار دارند. ویژگیهای جمعیت‌شناختی گروهها از نظر سن، جنس، میزان تحصیلات والدین، رتبه تولد و میزان درآمد، به منظور محدود کردن متغیرهای مزاحم در نظر گرفته شد و تحلیل واریانس به منظور همتا نمودن گروهها تفاوت معناداری نشان نداد.

جدول ۳ نشان‌دهنده تغییر میانگین نمرات در پیش‌آزمون و پس‌آزمون گروه آزمایش است و فرضیه یک را مبنی بر «بین میانگین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون سنجش آگاهی از مضرات مصرف مواد مخدر در گروه آزمایش تفاوت وجود دارد» تأیید می‌کند، بدین معنا که آموزش توانسته بر روی آگاهی و نگرش نوجوانان اثر بگذارد، همچنین باعث افزایش عزت نفس در آنها شود. این آموزشها متکی بر ارائه واقعیات بدون افراط و تفریط بود. در چنین شرایطی است که فراگیر قادر خواهد بود بین واقعیات با باورهای خود و تجربیاتی که دارد رابطه منطقی برقرار کند.

در جدول ۳ از مقایسه گروهها می‌توان نتیجه گرفت که گروه آزمایش در مقایسه با

گروه گواه، تغییرات محسوس‌تری را نشان می‌دهد، و تأثیر متغیر مستقل بر روی متغیر وابسته را نشان می‌دهد (متغیر مستقل شامل ۱۰ طرح درس بود که تا حد امکان سعی شده بود متناسب با سن، جنسیت، میزان دانش و دیگر شرایط ویژه فراگیران طراحی شود). و فرضیه ۳ را مبنی بر «بین میانگین نمرات عزت نفس پس‌آزمون در گروه گواه و آزمایش تفاوت وجود دارد» را تأیید می‌کند، به عبارت دیگر استفاده از طرح درسهایی با عنوانهای نحوه دوست‌یابی سالم، نحوه مقابله با فشار گروه‌های همسالان، نحوه برخورد با والدین و نحوه برخورد با آلام، دردها و ناراحتی‌ها می‌تواند باعث افزایش عزت نفس در دانش‌آموزان شود و به نوعی آنها را در مقابله با معضلات اجتماعی مقاوم‌تر کند.

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد، از مقایسه میانگین نمرات گروه گواه در پیش‌آزمون و پس‌آزمون تغییر چندانی به وجود نیامده و فرضیه ۲ مبنی بر «بین میانگین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون نسبت به عوارض روانی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، در گروه گواه تفاوت وجود دارد» رد می‌شود. به عبارت دیگر با توجه به اینکه گروه گواه تحت تأثیر هیچ متغیر مستقلی قرار نگرفته تغییرات چندانی را نشان نمی‌دهد و میزان تغییراتی که میانگین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در گروه گواه نشان می‌دهد، ممکن است به دلیل ذهنیتی که پیش‌آزمون برای گروه گواه به وجود آورده است باشد.

ارزشیابی متناسب با طرح آموزشی، میزان تأثیر آموزش و همچنین نقاط ضعف را مشخص و امکان بازخورد به منظور اصلاح طرح را فراهم می‌کند. تحقیقات نشان می‌دهد، نگرش مثبت به مصرف مواد مخدر و اینکه مصرف تفریحی مواد، اعتیاد نمی‌آورد، از انگیزه‌های نوجوانان به سمت مواد مخدر است (لیکا به نقل از سگال، ۱۹۹۲).

هرگاه با آموزشهای صحیح این نگرش را به سمت انزجار از مصرف مواد و نمایاندن واقعیات در مورد مصرف مواد مخدر سوق دهیم، می‌توانیم در باورها و عقاید نوجوانان تجدید نظر به وجود آوریم. همچنین عدم آگاهی از مضرات مصرف مواد چه در خانواده‌ها و چه نوجوانان یکی از عوامل سوق‌دهنده در جهت افزایش اعتیاد است (باقری به نقل از لیاقت ۱۳۷۵، نشان ۱۳۷۳).

ارائه آموزشهایی در جهت بالا بردن آگاهی و هشدار از مضرات مصرف مواد

مخدر حتی به صورت تفریحی و تدریجی می تواند زنگ خطری را برای جوانان و خانواده ها به صدا درآورد. آنچه مسلم است در کنار مبارزات فیزیکی و درمانی، آموزش از سهم بسزایی برخوردار است و پیشگیری همیشه به مراتب آسانتر و ارزاتر از درمان است.

منابع

- آقابخش، ح. (۱۳۷۶)، رویکرد مددکاری اجتماعی در زمینه اثرات اعتیاد بر نظام خانواده، اداره کل مطالعات و پژوهشها (ستاد مبارزه با مواد مخدر، ریاست جمهوری).
- احمدی، س، الف. (۱۳۷۴)، روانشناسی نوجوانان و جوانان، انتشارات مشعل.
- اخلاقی بوزانی، الف. (۱۳۷۵)، تأثیر آموزش بر مشاوره گروهی تغییر نگرش معتادین نسبت به مواد مخدر، رساله کارشناسی ارشد، دانشگاه خواراسگان.
- اورنگ، ج. (۱۳۷۰)، پژوهشی درباره اعتیاد، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- رضایی راد، م. (۱۳۷۲)، برگزیده مقالات سمینار بررسی مسائل نوجوانان و جوانان، انتشارات معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خواراسگان.
- شایسته، س. (۱۳۷۵)، مقایسه خصوصیات جوانان معتاد به مواد مخدر و جوانان غیرمعتاد در گروه سنی ۱۴-۲۲ سال در استان اصفهان، پایان نامه کارشناسی ارشد روان شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- قلی زاده، م. (۱۳۷۸)، «جوانان و اعتیاد»، ماهنامه سراب، پیش شماره ۴.
- لیاقت، غ. (۱۳۷۵)، گروه درمانی معتادان، انتشارات امیرکبیر.
- مدنی، الف. (۱۳۷۰)، ارمغان سوم، تهران، انتشارات جاویدان.
- موسوی، غ. (۱۳۷۵)، بررسی خصوصیات اجتماعی معتادان به مواد مخدر و وضعیت تراکم جمعیت در خانواده آنها، معاونت پژوهش دانشگاه علوم پزشکی اصفهان.
- نادری، ع و همکاران. (۱۳۶۴)، بررسی علل اعتیاد در ایران، مؤسسه روان شناسی و انسیتیتو روانپزشکی تهران.
- نشان، ح. (۱۳۷۳)، شناخت دانش آموزان از مواد مخدر، شورای هماهنگی مبارزه با مواد مخدر استان یزد.

یارمحمدیان، محمدحسین. (۱۳۷۸)، «موفقیت در برنامه‌های پیشگیری از اعتیاد»، ماهنامه سراب، پیش شماره ۸.

DEPARTMENT of DEFENSE, WASHINGTON D.C. (1978). *Drug Education Program*.

KIRSCH, H. (1995). *Drug Lesson Education Programs in developing Countries*. New Brunswick (U.S.A) London (U.K).

LOPEZ, T.S. STARKEY, KATRYN- T. (1979). *A Primary Prevention Drug Education Program for School Children: An Attempt At Evaluation*. Paper Presented on the Attempt At Evaluation. Of the American Education Research Association (San Francisco).

LECCA, PJ, WATTS, T. (1992). *Preschoolers and substance abuse strategies for prevention and intervention*. New York. London. Nor Wood (Australia).

MARILYN, A. GENSON. (1992). *School programming for the prevention of Addictions*. Journal articles. (080). PP. 202-210.

TOSTI, VASEY, JOANNE, L. BARTON. FRANCLINE. (1991). *Gain And School Behaviors, A Family Focused Drug Education Program*. Sanfrancisco. CA. August 16-20.

WILLS, T.A. and CLEARY, SD. *How Are Social Effects Mediated-A Test With Parental Supper and Adolescents Substance Use*. Journal of personality and social psychology, (1996). Vol. 71.

WINTERS, P-A. (1997). *Teen Addiction. Current Controversies series*. Box 289009. San Diego, CA 92198-9009.

WEST, ph. and OTHERS. (1976). *Report On Needs Assessment And Evaluation of a drug Education*. Los Angeles-Valley College. Van Nuys Calif.

E-mail: Yarmohamadian @ mui.ac.ir